

Филигранните накити се правели от различно дебел сребърен тел. Най-дебелият бил обикновено до 0,5—0,6 мм, а най-тънкият — колкото тънък копринен конец. Тела за филигран майсторите си приготвяли сами. Най-първо излизали среброто в съвсем тесен хоризонтален улей и получавали тънки сребърни пръчки. Телът се приготвял, като прекарвали тези пръчки последователно през все по-малки дупчици на дебела стоманена плочка, която наричали „ширтва“. На ширтвата били пробити в средата дупчици с диаметър от 3 мм до дебелината на тънък копринен конец. През тия дупчици прекарвали последователно тънката сребърна пръчка, като хващали края ѝ с клещи и бавно изтегляли, докато мине цялата пръчка, която ставала все по-тънка, до исканата дебелина. Филигран от две усукани жици наричали чифтениши.

Техниката на филигранна давала възможност на златарят с въображение да създаде различни плоски и пластични форми. От комбинирането им той получавал златарски произведения, които се различавали от кованите и отливаните по своята лекота и въздушност, по своето разнообразие, по своя художествен вид, до който се стигало чрез артистично комбиниране на фигурите от филигранен тел с дребни и поедри гранули и с онези квадратни или ромбични пластинки, които най-често имали както декоративно, така и конструктивно предназначение — те споявали и държали по-дребните детайли.

Докато при кованата форма златарят моделирал, търсил релефното изображение върху повърхността, при филигранна той плетял или правил вземо от сребърни нишки. Докато при кования предмет златарят можел да има образец-шаблон, по който да се води или да го повтаря върху новия предмет, да го копира, при филигранна това било невъзможно. При тази мрежа от фин тел и при лекия подвижен материал той можел само да наподобява даден мотив, но да го копира точно било много по-трудно. И той никога не се стремил към това.

Ето защо при филигранната работа, опирайки се на своя художествен вкус и на своята изобретателност, златарят създавал разнообразни, богати по сплитане на детайлите и по ефект и блясък елементи, от свързването на които се получавали също разнообразни и ефектни изделия.

Българските златари използвали широко филигран още по време на турското робство, използват го и днес

С филигранната обработка била свързана и техниката на приготвяне на зърнеста повърхност. Върху лицето на предмета споявали дребни сребърни зрънца, а на равни разстояния между тях — по-едри зърна — грануляция. Тази техника се използвала при разнообразяване на повърхността на гривни, на някои обици, филигранни пафти и др. Киевските златари използвали тази техника още през X—XI в.

В развитието на златарското изкуство важен бил моментът, когато златарят спирал вниманието си на свързването на различните материали при оформянето на златарските изделия за постигане на по-голям художествен ефект. Това не е развитие, което може да се проследи по време, защото никой не знае кога седефът, скъпоценният камък или цветното стъкло били включени в златарските изделия. Ясно е обаче, че това бил един етап, през който възискателността и художествените търсения на златаря, както и на консуматора пораснали. Вкусът към изящния и ефектен накит, към красивия битов предмет, към култовите предмети и църковните утвари наложил разширяването както на техническите похвати, така и на разнообразието на материалите.

Значение имало и вярването, че скъпите цветни камъни оказват влияние върху съдбата, здравето, материалното благополучие и пр. Монтирали се цветни камъни в специални гнезда по пръстените, гривните, медалионите, огърлиците, диадемите, кръстовете, дарохранителниците, по обковките на евангелията и др. Това се свързвало с една друга техника — емайлирането. При нейното използване златарските произведения минавали на друга художествена плоскост, където се търсило колоритно изграждане и цветово въздействие. Очевидно гравирването върху сребро, изковаването на релеф, използването на филигран, гранулирането не били достатъчни да задоволят изискванията както на консуматора, така и на майстора-златар, който, влязъл веднъж в руслото на художественото творчество, не можел безкрай да повтаря едни и същи форми и начини на украсяване. Той бил заразен от болестта „художествено търсене“ и не можел да остане на етапа на шаблонното масово производство. Освен това конкуренцията успявала да намира и предлагала нови форми, нови образци, които се предпочитали пред дълго повтаряните. И тук също се крият онези подтици, които поддържали свежестта на златарското производство и благодарение на които се получило това необикновено го-

лямо разнообразие на златарски произведения в България, много от които са запазени и до днес.

Най-простият начин на украсяване с емайл, широко практикуван от старите български златари, се състоял в това: върху повърхността на предмета се оставяли малки трапчинки с различни форми, запълвали се с прах от цветно стъкло и след това предметът се нагривал на слаб огън, докато стъкленият прах се стопи и се впие в металната повърхност на предмета. От разноцветни стъкла се получавали и разноцветни шарки.

Емайловата украса била известна още на златарите от Втората българска държава. Във Велико Търново е намерен бронзов медалион с не съвсем правилна кръгла форма, върху който са изобразени два лъва в ритмично повторени стойки, умело стилизирани. Полето около фигурите е запълнено с червен емайл. По-късно са намерени пафти, украсени също с емайл на преградки — техника, при която малки полета се ограждат с метални лентички или филигранова жица и в преградките се поставя емайл от различни цветове.

Емайлната техника била известна както на византийските златари, така и на руските след XI в. Възможно е нашите златари да са се учили и от едните, и от другите. Трябва да се отбележи също, че много от металните накити били гарнирани с разноцветни камъчета — по-евтини, стъклени, или по-скъпи. Такива камъчета били доставяни от Виена и от Цариград от търговци, които пътували до тези градове. През XV—XVI в. ги внасяли дубровнишки търговци.

През XVIII и особено през XIX в. (Възраждането) в България се носели много и различни накити, особено в селата. Колкото повече накити носела жената, толкова по-високо обществено признание имало семейството ѝ. На мода било също в градовете заможните семейства да обзавеждат домакинството си със сребърни или позлатени домакински предмети, като подноси, зарфове, лъжички за сладко в разделени на две части кошнички, в които се поставяли лъжичките, панерки за плодове и сладкиши, чашки за спиртни напитки със съответните подноси и др. С тези неща семейството показвало благосъстоянието си пред гостите. Тези изделия се правели по поръчка. По-късно заедно с накитите и те се продавали по сборове и панаири. Габровските златари например носили своята стока в Търново, Дряново, Трявна, Шипка, Казанлък, Стара Загора, Узунджово, Ески Джумая, Румъния, Бесарабия. Златарските изде-

лия заедно с ножове, ножчета и др. се нареждали в специални
ракли, натоварени по две на кон. За по-безопасно пъту-
ване златарите се събирали на група, а когато среброто и
позлатените предмети били в по-голямо количество, нае-
мали въоръжен пазач от турската администрация.

За цените на златарските произведения към 1830 г.
имаме относителна представа. Пиринчен дивит (прибор за
писане) се продавал по 10—15 гроша; сребърно кандило —
до 150 гроша. Черковен потир (чаша за причастие) струвал
700—1000 гроша, престолен кръст — 800—1500 гроша. Сре-
бърните изделия (поръчани или нестандартни) се продавали
на тегло — 1 драм струвал 2 гроша. Изделията с по-тънка
изработка стрували над 2,5 гроша единия драм.

в надписите по тях са отбелязани имена на български златари.

Свои особености има и орнаментът от филигран. Началото си филигранът води от Китай. Получил е голямо разпространение поради това, че във филигранните изделия се използва много по-малко скъп метал, отколкото в кованиците. Златарите можели да изтеглят филигранна жица от злато с дебелина на косъм.

Отделните декоративни елементи, изпълнени от филигран, като спирали, розетки, карамфили, лалета, листа, меандри, косичници и др., давали възможност за разни комбинации върху украсяваната повърхност. От такива отделни елементи се съставял и орнаментът на онези ажурни изделия, чийто скелет е направен от по-дебела жица.

Орнаментът от филигран също има свой художествен ефект — своя лекота, финес, въздушност. Филигранът често бил разнообразяван с дребни или по-едри гранули в гнезда от филигранна жица. Тези гранули били поставяни върху места, където се споявали два или повече края на жицата. Същото предназначение имали и малките ромбични пластинки, които се залепвали върху спойките на жицата — да закрийт по-грубата връзка.

На определени места по филигранна монтирали цветни камъни. Подчертано добри майстори на филигранна работили във Видин през XIX в.

От изложеното дотук става ясно, че докато например при шевичения орнамент можем да говорим за областта, в която той се развива и носи свои характеристики, които го отличават от орнамента в други области, то при златарския орнамент такова разграничение не може да се направи. Шевицата е домашно изкуство, чиято цветност и декоративни мотиви се развиват в определени граници (градчето, селото, съседните села). Тази шевица не е обект на търговия. Една самоковска шевица например трудно ще бъде приета в ловешките села. Там тя е сраснала с бита и облеклото, с конкретно определени, но трудно обясними цветове и линейни съчетания, с определени навици и склонности. Докато формите и украсата на златарските изделия са обект на занаятчийско производство, те са стока за пазара и техните качества се определят от търсенето и предлагането. На производителите на тази стока се налагат ред изисквания — разнообразие, техническа издържаност, външен ефект, пониски цени.

Друшев, Ана.